BMSM 1-sinf o‘quvchilarida fortepiano ijrochiligini o‘rgatish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslari

Shohinur Shuhrat-qizi Toshpo‘latova
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Maqolada bolalar musiqa va san’at maktabi (BMSM) 1-sinf o‘quvchilariga fortepiano ijrochiligini o‘rgatish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Boshlang‘ich bosqichda o‘quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, musiqiy eshitishi, ritm hissi hamda qo‘l apparatini sozlash masalalari yoritilgan. Mavjud o‘qitish usullarining kuchli va zaif tomonlari o‘rganilib, o‘yin texnologiyalari, ko‘rgazmali vositalar, individual yondashuv va zamonaviy axborot texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlari ko‘rsatilgan. Tadqiqot natijalari o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarda barqaror ijrochilik ko‘nikmalarini shakllantirish va musiqaga qiziqishni saqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, nota savodxonligini rivojlantirish, repertuar tanlash va sahna chiqishiga tayyorlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Mazkur maqola fortepiano o‘qituvchilari va metodistlari uchun amaliy jihatdan foydali bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: fortepiano ijrochiligi, BMSM, o‘qitish metodikasi, nazariy asoslar, amaliy asoslar, boshlang‘ich ta’lim, musiqiy eshitish, qo‘l apparati, individual yondashuv, nota savodxonligi

Theoretical and practical foundations for improving the methodology of teaching piano performance to first-year students of children’s music and art schools

Shohinur Shuhrat-qizi Toshpo‘latova
Bukhara International University

Abstract: The article analyzes the theoretical and practical foundations for improving the methodology of teaching piano performance to first-year students of children’s music and art schools (CMAS). At the initial stage, it covers the student’s age and psychological characteristics, musical ear, sense of rhythm, and the correct setting of the hand apparatus. The strengths and weaknesses of existing teaching methods are examined, and the possibilities of applying game-based technologies, visual aids, an individual approach, and modern information technologies are demonstrated. The research findings contribute to increasing the effectiveness of the teaching process, forming stable performance skills in students, and sustaining their

(cc) BY

interest in music. The article also offers practical recommendations on developing music literacy, selecting repertoire, and preparing students for stage performance. This article will be practically useful for piano teachers and methodologists.

Keywords: piano performance, CMAS, teaching methodology, theoretical foundations, practical foundations, primary education, musical ear, hand apparatus, individual approach, music literacy

Bugungi kunda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida sifat va samaradorlikni oshirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayondan san'at va madaniyat sohasi ham chetda emas. Musiqa ta'limi, xususan, bolalar musiqa va san'at maktablaridagi (BMSM) fortepiano o'qitish tizimi yosh avlodning estetik didini, ma'naviy dunyosini va ijodiy salohiyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Zamon o'zgarmoqda, bolalar o'zgarmoqda, ularning dunyoqarashi, qiziqishlari va o'zlashtirish usullari ham avvalgi avlodnikidan ancha farq qilmoqda. Shu bois o'qitishning an'anaviy metodikasi bugungi talablar nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqilishi, uning kuchli tomonlari saqlanib, eskirgan jihatlari takomillashtirilishi zarur.

Fortepiano ijrochiligini o'rgatish metodikasi uzoq tarixiy yo'lni bosib o'tgan. Cholg'u paydo bo'lgan dastlabki asrlarda o'qitish asosan ustoz-shogird an'anasi asosida, ya'ni ustozning shaxsiy tajribasiga tayanib olib borilgan. Keyinchalik XIX asrda Karl Cherni, Ignats Moshelez, Fridrix Kalkbrenner kabi pedagog-ijrochilar texnik mahoratni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimini yaratdilar. Shu davrdan boshlab barmoq texnikasi alohida fan darajasiga ko'tarildi. Ammo XX asrga kelib, Aleksandr Goldenveyzer, Konstantin Igumnov, Genrix Neygauz singari ustozlar texnikani musiqiy mazmundan ajratib bo'lmasligini, ijrochilikning asosiy maqsadi badiiy obrazni ochib berish ekanligini yana bir bor isbotladilar. Bu qarash bugungi metodikaning poydevorini tashkil etadi.

Shunga qaramay, amaliyotda metodik yondashuvlar orasida hamon bir qator qarama-qarshiliklar mavjud. Bir tomondan, ko'plab o'qituvchilar ta'limni texnik mashqlar va etyudlarga asoslab, bolaning musiqiy tasavvurini ikkinchi darajali deb hisoblaydi. Boshqa tomondan, ba'zilar bolaning ijodiy erkinligini haddan tashqari ulug'lab, texnik intizomni e'tibordan chetda qoldiradi. Har ikkala yondashuv ham bir tomonlama bo'lib, bolaning garmonik rivojlanishiga to'liq xizmat qilmaydi. Metodikani takomillashtirish aynan shu qarama-qarshiliklarni bartaraf etish, texnik va badiiy jihatlarni uyg'unlashtirish, an'anaviy bilimlarni zamonaviy pedagogik yutuqlar bilan boyitishni nazarda tutadi.

Takomillashtirish so'zining o'zi qanday ma'noni anglatishini aniqlab olish ham muhim. Takomillashtirish eskini butunlay rad etish emas, balki mavjud tajribani tanqidiy tahlil qilib, uning samarali jihatlarini saqlab qolish, samarasiz yoki eskirgan jihatlarini yangilari bilan almashtirish jarayonidir. Boshqacha aytganda, bu izchil,

(cc) BY

ilmiy asoslangan va amaliyotda sinalgan o‘zgarishlar tizimi. Shu bois metodikani takomillashtirish nazariy jihatdan aniq asoslarga tayanishi, amaliy jihatdan esa sinovdan o‘tgan, natijasi o‘lchangan usullarni o‘z ichiga olishi kerak. Nazariy asossiz amaliyot tasodifiy tajribalar to‘plamiga, amaliyotsiz nazariya esa quruq mulohazalarga aylanib qoladi.

Metodikaning nazariy asoslari bir necha fan yo‘nalishlarining kesishuvidan tashkil topadi. Ular qatoriga pedagogika, psixologiya, musiqashunoslik, fiziologiya va ijrochilik san’ati kiradi. Pedagogika o‘qitishning umumiy qonuniyatlarini va didaktik tamoyillarini belgilab beradi. Psixologiya bolaning yosh xususiyatlari, diqqat, xotira va tafakkur rivojlanish qonuniyatlarini ochib beradi. Musiqashunoslik musiqiy tilning, shakl va janrlarning mohiyatini tushuntiradi. Fiziologiya esa qo‘l, bilak, yelka va butun tananing cholg‘u chalish jarayonidagi harakat mexanizmini o‘rganadi. Ijrochilik san’ati nazariyasi esa badiiy talqin va sahna mahoratining qonuniyatlarini yoritadi. Bu fanlar birgalikda metodikaning mustahkam ilmiy poydevorini yaratadi.

Pedagogik nuqtai nazardan o‘qitishning an’anaviy didaktik tamoyillari fortepiano ta’limida ham o‘z kuchini saqlaydi. Ular orasida onglilik va faollik, ko‘rgazmalilik, izchillik va tizimlilik, mustahkamlik, tushunarlilik hamda individual yondashuv tamoyillari alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq bu tamoyillarni musiqa ta’limi sharoitiga moslashtirish zarur. Masalan, onglilik tamoyili fortepianoda bolaning nima chalayotganini, nima uchun shunday chalayotganini tushunishini anglatadi. Faqat taqlid qilish yoki yod olish yetarli emas. Izchillik tamoyili esa mashqlar, asarlar va texnik vazifalarning oddiydan murakkabga qarab joylashtirilishini taqozo etadi. Bu tamoyillarga amal qilmaslik o‘qitish samaradorligini keskin pasaytiradi.

Psixologik asoslarda Lev Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi ta’limoti alohida o‘rin tutadi. Unga ko‘ra, bola mustaqil bajara oladigan narsa bilan kattalar yordamida bajara oladigan narsa o‘rtasidagi oraliq eng samarali o‘qitish maydoni hisoblanadi. Fortepiano darsida bu g‘oya shuni anglatadiki, o‘qituvchi bolaga juda oson ham, juda qiyin ham bo‘lmagan vazifalarni berishi, kerak bo‘lganda yordam ko‘rsatib, asta-sekin bu yordamni kamaytirib borishi lozim. Agar vazifa juda oson bo‘lsa, bola zerikadi, juda qiyin bo‘lsa, hafsalasi pir bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchining eng muhim mahorati har bir o‘quvchining yaqin rivojlanish zonasini aniq sezishdir.

Piotr Galperin va Nina Talizinaning aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi ham musiqa ta’limi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu nazariyaga ko‘ra, har qanday yangi harakat avval tashqi, moddiy shaklda, keyin ovoz chiqarib aytish orqali, undan keyin ichki nutq va nihoyat, avtomatlashgan aqliy harakat shaklida o‘zlashtiriladi. Fortepianoda ham xuddi shunday: bola yangi usulni avval o‘qituvchining ko‘rsatishi va qo‘l yordami bilan, keyin so‘zlar bilan tushuntirib, keyin ichida tasavvur qilib va nihoyat, erkin, avtomatik tarzda bajarishni o‘rganadi.

(cc) BY

Metodikani takomillashtirishda ana shu bosqichlarni e'tiborga olish bola ko'nikmalarining puxta shakllanishini ta'minlaydi.

Musiqiy qobiliyatlar nazariyasi ham metodikaning muhim nazariy asoslaridan biridir. Boris Teplov musiqiylikning asosiy tarkibiy qismlari sifatida ladli sezgi, musiqiy-eshitish tasavvurlari va musiqiy-ritmik tuyg'uni ajratib ko'rsatgan. Bu uch qobiliyat har bir bolada turli darajada namoyon bo'ladi va ularni maxsus mashqlar orqali rivojlantirish mumkin. Demak, o'qituvchi bolaning tug'ma qobiliyatiga faqat tayanib qolmasdan, uni faol rivojlantirishi kerak. Zamonaviy tadqiqotlar ham shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan ta'lim musiqiy eshitish va ritm hissini sezilarli darajada takomillashtira oladi, ayniqsa, bu erta yoshda, ya'ni boshlang'ich sinflarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Bolaning yosh psixologik xususiyatlariga tayanish metodikaning eng muhim talablaridan biridir. Olti-yetti yoshli bola faoliyatning yetakchi turi sifatida o'yindan o'quv faoliyatiga o'tish bosqichida bo'ladi. Bu o'tish silliq kechmasa, bola ta'limdan sovishi mumkin. Shuning uchun fortepiano darslarida o'yin elementlari saqlanib, ularning o'quv maqsadlariga xizmat qilishi ta'minlanishi zarur. Bola ongida konkret-obrazli tafakkur ustun bo'lgani uchun musiqiy tushunchalar tasvir, hikoya, harakat orqali berilishi lozim. Shuningdek, bolaning diqqati qisqa muddatli bo'lgani uchun dars faoliyat turlarining tez-tez almashinishini talab qiladi. Bu xususiyatlarni inobatga olmaydigan metodika, albatta, kutilgan natijani bermaydi.

Fiziologik asoslar qo'l apparatini sozlash masalasida ayniqsa katta ahamiyatga ega. Fortepiano chalish jarayoni yelka kamari, yelka, tirsak, bilak, kaft va barmoqlarning yaxlit harakatini talab qiladi. Bolaning mushak va suyak tizimi hali to'liq shakllanmagani uchun uning qo'llari kichik, barmoqlari kalta va mushaklari kuchsiz bo'ladi. Shu bois haddan ziyod yuklama, noqulay holat va uzoq mashq bolaning sog'lig'iga zarar yetkazishi mumkin. Zamonaviy metodika qo'l apparatining erkinligi, tana muvozanati, to'g'ri nafas olish va harakatlarning tabiiyligini birinchi o'ringa qo'yadi. Bu borada Anna Artobolevskaya, Natan Perelman va boshqa pedagoglarning tavsiyalari hozir ham o'z qimmatini yo'qotmagan.

Amaliy asoslarga kelsak, ular nazariy qoidalarni dars jarayonida aniq usullar, mashqlar va topshiriqlar shaklida qo'llashni anglatadi. Amaliy metodika qanday o'tirish kerak, qo'lni qanday qo'yish lozim, birinchi dars qanday o'tishi kerak, qaysi asarlardan boshlash maqsadga muvofiq, uy vazifasini qanday berish kerak kabi aniq savollarga javob beradi. Bu savollarga javob nazariy jihatdan asoslangan va amaliyotda sinalgan bo'lishi lozim. Afsuski, ko'plab yosh o'qituvchilar nazariy bilimga ega bo'lsa-da, uni amaliy faoliyatga tatbiq etishda qiynaladilar. Shu bois amaliy tavsiyalar aniq, tushunarli va hayotiy misollar bilan boyitilgan bo'lishi zarur.

Bugungi kunda metodikani takomillashtirishning yana bir muhim yo'nalishi zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashdir. Raqamli

(cc) BY

pianinolar, musiqiy ilovalar, audio va video yozuvlar, interaktiv nota o‘yinlari, onlayn darsliklar o‘qituvchi uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. Masalan, bola o‘z ijrosini telefonga yozib, keyin tinglab ko‘rishi mumkin. Bu usul uning o‘z-o‘zini tinglash va baholash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Shuningdek, ritmni to‘g‘ri chalishga yordam beruvchi metronom ilovalari, nota nomlarini o‘rgatuvchi o‘yin dasturlari ham foydali. Biroq texnologiya o‘qituvchining o‘rnini bosa olmaydi. U faqat yordamchi vosita bo‘lib, jonli muloqotni boyitishi kerak.

Metodikani takomillashtirishda diagnostika masalasi ham muhimdir. O‘qituvchi o‘quvchining boshlang‘ich darajasini bilmasdan turib, samarali reja tuza olmaydi. Birinchi sinfga qabul qilinayotgan bolaning musiqiy eshitishi, ritm hissi, xotirasi, qo‘l tuzilishi, diqqati va motivatsiyasi oddiy testlar va kuzatuvlar orqali aniqlanishi mumkin. Keyinchalik esa o‘quv yili davomida bolaning rivojlanish dinamikasi muntazam kuzatib borilishi lozim. Bunday kuzatuv natijalari asosida o‘qituvchi o‘z rejasini sozlab, har bir bola uchun eng mos yo‘lni tanlaydi. Diagnostikasiz o‘qitish ko‘r-ko‘rona harakatga o‘xshaydi, u tasodifga tayanib, natija esa noaniq bo‘ladi.

Takomillashtirishning navbatdagi yo‘nalishi dars shakllarini boyitishdir. An’anaviy yakka tartibdagi dars fortepiano ta’limining asosi bo‘lib qolaveradi, lekin uni boshqa shakllar bilan to‘ldirish mumkin. Masalan, kichik guruhlarda musiqiy o‘yinlar, ansambl mashg‘ulotlari, sinfdoshlar oldidagi ochiq chiqishlar, musiqiy suhbatlar, kontsertlarga birgalikda borish kabi shakllar bolaning ijtimoiy ko‘nikmalarini, jamoada ishlash va tinglovchi bo‘lish madaniyatini rivojlantiradi. Bunday faoliyatlar bolaning musiqaga qiziqishini kuchaytiradi va uni yolg‘izlik tuyg‘usidan xalos etadi. Shuningdek, tengdoshlar bilan muloqot bolaning o‘z yutuqlarini baholashga va boshqalardan o‘rganishga yordam beradi.

Repertuarni takomillashtirish ham metodikaning muhim qismidir. Hozirgi amaliyotda ko‘plab o‘qituvchilar eski, yillar davomida o‘zgarmay kelayotgan repertuardan foydalanadilar. Ularning ko‘pchiligi qimmatli bo‘lsa-da, bolalarning bugungi qiziqishlariga mos kelmasligi mumkin. Shu bois repertuarni yangilab turish, unga zamonaviy bolalar pyesalari, o‘zbek bastakorlarining bolalar uchun asarlari, mashhur kinofilm va multfilm musiqalarining sodda ko‘chirmalari kabi namunalarni kiritish maqsadga muvofiq. Albatta, bunda badiiy sifat va pedagogik maqsadga muvofiqlik saqlanishi shart. Klassik asarlar bolaning didini tarbiyalashda o‘rnini hech narsa bosa olmaydigan asosiy manba bo‘lib qoladi.

Ota-onalar bilan ishlash ham takomillashtirish yo‘nalishlari qatoriga kiradi. Zamonaviy metodika ota-onani tarbiya jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko‘radi. Ular bilan muntazam suhbatlar, ota-onalar yig‘ilishlari, ochiq darslar, qisqa yo‘riqnomalar va maslahatlar orqali hamkorlik o‘rnatiladi. O‘qituvchi ota-onaga bolaning uyda qanday mashq qilishi, qancha vaqt ajratishi, qanday qo‘llab-quvvatlash kerakligini tushuntirishi lozim. Shu bilan birga, ota-onaning ortiqcha talabchanligi

(cc) BY

yoki, aksincha, beparvoligi ham bolaning rivojiga salbiy ta'sir qilishi haqida ogohlantirish zarur. Hamkorlikda erishilgan natija har doim barqaror bo'ladi.

Shuningdek, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirish ham metodikani takomillashtirishning ajralmas qismidir. Yaxshi metodika yaxshi ijro etuvchi o'qituvchi qo'lida jonlanadi. O'qituvchi muntazam o'z ustida ishlashi, yangi ilmiy-metodik adabiyotlar bilan tanishishi, malaka oshirish kurslarida qatnashishi, hamkasblari bilan tajriba almashishi va ochiq darslarga qatnashishi lozim. Shuningdek, u o'z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini tan olib, ularni tuzatishga intilishi zarur. Refleksiya, ya'ni o'z ishiga tanqidiy nazar bilan qarash qobiliyati zamonaviy pedagogning eng muhim sifatlaridan biridir.

Birinchi darslarning tuzilishi amaliy metodikaning eng nozik masalalaridan biridir. Bola birinchi marta cholg'u oldiga kelganda hayajonlangan, ba'zan esa qo'rqqan bo'ladi. O'qituvchining vazifasi shu holatni yumshatib, bolada ishonch va qiziqish uyg'otishdir. Shu maqsadda birinchi darsni nota yoki texnik qoidalardan emas, cholg'u bilan tanishuv va tovushlar bilan o'ynashdan boshlash maqsadga muvofiq. Bola tugmalarni bosib, past va yuqori tovushlarni eshitadi, o'qituvchining kichik ertak yoki hikoyasini tovushlar bilan jonlantiradi. Shu tariqa musiqa unga qiyin va zerikarli narsa emas, balki quvonchli kashfiyot sifatida ko'rinadi. Birinchi darsdagi ijobiy taassurot butun o'quv yili davomidagi munosabatni belgilab beradi.

Qo'l apparatini sozlashning amaliy usullari ham takomillashtirishni talab qiladi. An'anaviy yondashuvda ko'pincha bolaga qo'lni "tuxum ushlagandek" yumaloq tutish kabi tayyor qoida beriladi, lekin bu har bir bolaga ham mos kelavermaydi. Zamonaviy usul esa bolaning o'ziga xos qo'l tuzilishidan kelib chiqib, tabiiy holatni topishga yo'naltiradi. Masalan, bola qo'lini stol ustiga erkin qo'yganda barmoqlar o'z-o'zidan egiladi, mana shu tabiiy shaklni klaviaturaga ko'chirish eng to'g'ri yo'l hisoblanadi. Shuningdek, o'tirish balandligi, cholg'udan masofa, oyoqlarning tayanchi, yelka va bilakning erkinligiga ham e'tibor beriladi. Kichik bo'yli bolalar uchun maxsus tayanch va o'rindiqdan foydalanish zarur.

Nota savodxonligini o'rgatish metodikasida ham yangi yondashuvlar sinab ko'rilmoqda. Bir qator xorijiy mualliflarning boshlang'ich qo'llanmalarida nota yozuvi bosqichma-bosqich, avval o'rta registrda bir necha tovush, keyin esa asta-sekin kengayib boruvchi tarzda beriladi. Boshqa metodlar "markaziy do" va "intervalli o'qish" tamoyiliga asoslanadi. Ularning har birining o'ziga xos afzalliklari mavjud. O'qituvchi bolaning xususiyatiga qarab ulardan birini yoki bir nechtasini birlashtirib qo'llashi mumkin. Muhimi, nota o'qish bolaning eshitish tajribasi bilan bog'lanishi, ya'ni bola avval tovushni eshitib, keyin uni notada ko'rishi kerak. Bu tamoyil notani jonli musiqaning tasviri sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Nota o'rgatishda o'yin usullari ham juda samarali. Masalan, rangli kartochkalar yordamida nota nomlarini topish, nota qadamlari bo'ylab "sayohat" qilish, nota bilan

(cc) BY

klaviatura orasida "yashirinmachoq" o'ynash, kichik nota "viktorina"larini o'tkazish bolaning qiziqishini oshiradi va bilimni mustahkamlaydi. Bundan tashqari, o'qituvchi bolaning o'zi nota yozishiga imkon berishi, ya'ni chiziqlar ustiga tovushlarni joylashtirib, uni chalib ko'rishi ham o'rganishni tezlashtiradi. Faqat bu o'yinlar tizimli va maqsadli bo'lishi, tasodifiy ko'ngilochar mashg'ulotga aylanib qolmasligi kerak. Har bir o'yin aniq o'quv vazifasini hal etishi lozim.

Ritmni o'rgatishning amaliy usullari ham takomillashtirilishi mumkin. Ritmik sillabalar, ya'ni choraklarni "ta", sakkizliklarni "ti-ti" deb aytish tizimi bolaga ritmni so'z orqali tushunish imkonini beradi. Harakat bilan bog'liq mashqlar, ya'ni xona bo'ylab yurish, qarsak chalish, tana bilan zarba berish bolaning ritm tuyg'usini jismonan his qilishiga yordam beradi. Keyin esa bu tajriba cholg'uga ko'chiriladi. Shuningdek, metronomdan foydalanish ham ritmik barqarorlikni shakllantiradi, lekin uni bolaga haddan ortiq erta va majburiy tarzda taklif qilmaslik kerak. Dastlab o'qituvchining jo'rligi, so'ngra metronom o'yin tarzida kiritilishi eng yaxshi natija beradi.

Ansambl mashg'ulotlari ham metodikani boyituvchi muhim vositadir. O'qituvchi bilan birga to'rt qo'lda chalish bolaga murakkabroq musiqiy fakturani eshitish va uning bir qismini ijro etish imkonini beradi. Bola o'z partiyasini mustaqil chalar ekan, ayni paytda o'qituvchining jo'rligida chiroyli yangraydigan butun musiqani tinglaydi, bu uning ijrochilik ishtiyoqini oshiradi. Shuningdek, sinfdoshlar bilan ansambl tuzish, ularning bir-birini tinglashi, birgalikda boshlash va tugatish, tempni kelishish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ansambl ijrosi bolaning yakka ijrodan kelib chiqadigan qo'rquvini kamaytiradi va sahnaga chiqishga tayyorlaydi.

Xorijiy tajribaga nazar tashlasak, ko'plab mamlakatlarda fortepiano ta'limining boshlang'ich bosqichi uchun ommaviy qo'llanmalar tizimi yaratilgani ma'lum. Ularda bola uchun rangli rasmlar, qisqa matnlar, qiziqarli topshiriqlar, shuningdek, o'qituvchi jo'rligidagi duetlar mavjud. Bu qo'llanmalar mazmuni jihatidan ham, shakli jihatidan ham zamonaviy bolaning qiziqishlariga mos tuzilgan. Bunday tajribani o'rganib, uning samarali tomonlarini milliy sharoitga moslashtirish ham metodikani takomillashtirishning muhim yo'nalishidir. Bunda o'zbek xalq kuylari, milliy ritmlar va milliy cholg'u musiqasi namunalari ham qo'llanma tarkibiga kiritilsa, ta'lim ham zamonaviy, ham milliy ruhda bo'ladi.

Takomillashtirish jarayonida mavjud muammolarni aniq belgilab olish ham zarur. Amaliyot ko'rsatishicha, birinchi sinfdagi asosiy qiyinchiliklar bolaning diqqati tez chalg'ishi, uyda mashq qilishda mustaqillik yetishmasligi, qo'l mushaklarining charchashi, nota o'qishdagi sustlik va sahnadagi hayajon bilan bog'liq. Bu muammolarning har biri uchun aniq yechim bo'lishi lozim. Masalan, diqqatni jamlash uchun mashg'ulotni qisqa bo'laklarga ajratish, uyda mustaqil ishlash uchun aniq va kichik topshiriqlar kunlik daftarga yozib berish, mushak charchog'ini kamaytirish

(cc) BY

uchun tanaffuslar qilish, nota o‘qishdagi sustlikni bartaraf etish uchun har kuni qisqa o‘qish mashqlari kiritish tavsiya etiladi.

Mustaqil mashq qilishni o‘rgatish ham alohida metodik masala. Birinchi sinf o‘quvchisi o‘z-o‘zidan qanday mashq qilishni bilmaydi. U ko‘pincha asarni boshidan oxirigacha bir necha marta chalib, mashq qildim deb o‘ylaydi. O‘qituvchi esa uni qiyin joylarni ajratib olish, sekin tempda chalish, qo‘llarni alohida mashq qilish, takrorlashda xatolarni tuzatish kabi usullarga o‘rgatishi zarur. Buning uchun darsning o‘zida mashq qilish jarayonini namoyish etish va uyga aniq reja berish yaxshi samara beradi. Masalan, “bugun faqat birinchi jumlani besh marta chiroyli qilib chal” kabi aniq topshiriq bolaga ham tushunarli, ham bajarish oson bo‘ladi.

Sahna chiqishlariga tayyorlash metodikasi ham yangilanishni talab qiladi. Ko‘p hollarda chiqishga tayyorgarlik oxirgi kunlarda shoshilinch o‘tkaziladigan takrorlardan iborat bo‘ladi, bu esa bolaning tashvishini oshiradi. Aksincha, tayyorgarlik uzoq vaqt oldin, tabiiy tarzda, kichik qadamlar bilan boshlanishi kerak. Avval o‘qituvchi oldida, keyin ota-onalardan biri oldida, so‘ng sinfdoshlar oldida, nihoyat kichik konsert zalida chiqish bolada ishonchni bosqichma-bosqich shakllantiradi. Chiqishdan keyin esa albatta samimiy tahlil va rag‘batlantirish bo‘lishi, hatto xatolar bo‘lgan taqdirda ham bolaning jasorati e’tirof etilishi zarur.

Ijodiy topshiriqlar ham amaliy metodikaning ajralmas qismi bo‘lishi lozim. Bolaning o‘zi kuy o‘ylab topishi, sodda ritmga turli tovushlarni qo‘yib, o‘z pyesasini yaratishi, mashhur kuyni boshqa tonallikda chalishi, o‘qituvchi chalgan jumlaga javob jumlasini topishi kabi vazifalar uning tasavvurini boyitadi. Bunday mashqlar ijrochilikni faqat tayyor matnni takrorlash deb bilish tushunchasidan xalos etadi. Natijada bola musiqani o‘zining ichki ehtiyoji sifatida qabul qiladi va ijrodan zavq oladi. Ijodiy yondashuv bola shaxsini shakllantirishda, uning mustaqil fikrlashida va o‘z fikrini ifoda etishida muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, takomillashtirish jarayonida sog‘lomlashtiruvchi jihatlarni ham unutmaslik kerak. Fortepiano mashg‘ulotlari bolaning jismoniy salomatligiga ta’sir qilishi mumkin: uzoq o‘tirish, noto‘g‘ri holat, qo‘l zo‘riqishi umurtqa pog‘onasi va mushaklarda muammolar tug‘dirishi ehtimoli bor. Shu bois dars davomida qisqa jismoniy mashqlar, qo‘l va bilak uchun cho‘zilish harakatlari, nafas mashqlari kiritilishi, uyda mashq qilish vaqti esa bola yoshiga mos ravishda cheklanishi lozim. Bu choralar bolaning sog‘ligini saqlash bilan birga, musiqaga bo‘lgan ijobiy munosabatini ham mustahkamlaydi.

Rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish ham amaliyotda muhim o‘rin tutadi. Birinchi sinf o‘quvchisi uchun eng kuchli rag‘bat o‘qituvchining samimiy e’tirofi, ota-onaning quvonchi va o‘z yutug‘ini ko‘rishidir. Bu maqsadda kichik “yutuqlar daftari”, yulduzchalar jadvali yoki oddiy yodgorlik rasmlaridan foydalanish mumkin. Ammo rag‘bat bolani faqat tashqi mukofotga bog‘lab qo‘ymasligi, balki ichki qiziqishini

(cc) BY

kuchaytirishi lozim. Shuning uchun o‘qituvchi mukofotni natijaga emas, kuch-g‘ayratga, sabr va izchillikka berishi, bolaning o‘z o‘sishini sezishiga yordam berishi kerak. Shunda motivatsiya barqaror bo‘ladi.

Metodikaning samaradorligini baholash mezonlarini belgilash ham takomillashtirishning muhim shartidir. Bunday mezonlar qatoriga bolaning qo‘l holati va erkinligi, musiqiy eshitishi va tovush sifatiga e’tibori, ritmik aniqligi, nota o‘qish tezligi va to‘g‘riligi, asarni yodlash qobiliyati, sahnada o‘zini tutishi hamda musiqaga bo‘lgan qiziqishi kiradi. Har bir mezon bo‘yicha o‘quv yili boshida va oxirida kuzatuv o‘tkazilib, natijalar solishtirilsa, metodikaning qanchalik samarali ekanligini ko‘rish mumkin. Bunday tahlil o‘qituvchiga o‘z usullarini tuzatish, kuchli tomonlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan ko‘rinadiki, metodikani takomillashtirish bir martalik harakat emas, balki doimiy davom etuvchi jarayondir. Har yangi o‘quv yili yangi bolalarni, yangi muammolarni va yangi imkoniyatlarni olib keladi. O‘qituvchi bularga tayyor bo‘lishi, o‘z usullarini muntazam tekshirib, kerakli o‘zgartirishlar kiritib borishi lozim. Faqat shunday yondashuvdagina ta’lim jonli, zamonaviy va samarali bo‘lib qoladi, bolalar esa musiqadan bahra olib, undan umr bo‘yi ajralmaydilar.

Mazkur maqolaning dolzarbligi yuqorida sanab o‘tilgan sabablar bilan belgilanadi. Birinchidan, birinchi sinf fortepiano ta’limida to‘plangan boy tajriba hali yetarli darajada tizimlashtirilmagan, ayniqsa, o‘zbek tilida bu yo‘nalishda ilmiy ishlar kam. Ikkinchidan, zamonaviy bolaning psixologiyasi va ehtiyojlari o‘zgargani sababli eski metodlar o‘z samaradorligini yo‘qotmoqda. Uchinchidan, texnologiyaning rivoji yangi imkoniyatlar yaratgan bo‘lsa-da, ularni musiqa ta’limiga tatbiq etish yo‘llari to‘liq ishlab chiqilmagan. To‘rtinchidan, ko‘plab yosh pedagoglar amaliy qo‘llanmalar va aniq metodik tavsiyalarga muhtoj. Bu holatlar mavzuni chuqur o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi BMSM birinchi sinf o‘quvchilariga fortepiano ijrochiligini o‘rgatish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslarini aniqlash, asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: mavzuga oid pedagogik, psixologik va musiqiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish; mavjud o‘qitish metodikasining ustun va zaif tomonlarini aniqlash; olti-yetti yoshli bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda takomillashtirish yo‘nalishlarini belgilash; zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlarini ko‘rsatish; hamda fortepiano o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar taqdim etish.

Tadqiqotning ob’ekti BMSM da fortepiano ijrochiligini o‘rgatish jarayoni, predmeti esa birinchi sinf o‘quvchilari bilan ishlash metodikasi va uni takomillashtirish yo‘llaridir. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, o‘qituvchilar tajribasini o‘rganish va tizimlashtirish kabi usullardan

(cc) BY

foydalanildi. Ilmiy yangilik shundan iboratki, maqolada nazariy qoidalar va amaliy usullar o‘zaro bog‘liq holda, yagona tizim sifatida ko‘rib chiqiladi va birinchi sinf sharoitiga moslashtirilgan takomillashtirish modeli taklif etiladi. Bu model o‘qituvchilarga o‘z ishlarini rejalashtirish va baholashda yordam beradi.

Maqolaning amaliy ahamiyati shundaki, undagi tavsiyalardan BMSM fortepiano o‘qituvchilari, metodistlari, pedagogika oliy o‘quv yurtlarining musiqa ta’limi yo‘nalishi talabalari hamda malaka oshirish kurslari tinglovchilari o‘z faoliyatlarida bevosita foydalanishlari mumkin. Shuningdek, ota-onalar ham bolaning musiqiy ta’limi qanday tashkil etilishi kerakligi haqida foydali ma’lumotlar olishlari mumkin. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, maqolada bayon etilgan fikrlar yakuniy haqiqat emas, balki keyingi izlanishlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, chunki pedagogika doimo rivojlanuvchi, ijodiy fan.

Xulosa qilib aytganda, birinchi sinf fortepiano ta’limi metodikasini takomillashtirish nazariya va amaliyotning uyg‘unligini, an’ana va yangilikning o‘zaro hamkorligini, o‘qituvchining ijodiy yondashuvini va bolaning shaxsiga hurmatni talab qiladi. Keyingi bo‘limlarda aynan shu masalalar izchil yoritiladi. Umid qilamizki, taqdim etilayotgan tahlil va tavsiyalar fortepiano o‘qituvchilari uchun amaliy yordam beradi va keyingi ilmiy izlanishlarga turtki bo‘ladi, shu bois bu mavzuning ahamiyati ortib boraveradi. Bu esa izlanishlarimizning asosiy rag‘batidir. Izlanishni davom ettiramiz, albatta.

Tadqiqot davomida o‘rganilgan nazariy qarashlar va amaliy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, birinchi sinfda fortepiano ijrochiligini o‘rgatish metodikasini takomillashtirishning kulminatsion nuqtasi nazariya bilan amaliyotning aynan dars jarayonida birlashishida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi, Galperinning bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi va Teplovning musiqiy qobiliyatlar haqidagi qarashlarini bilib olishi yetarli emas. Asosiy mahorat bu bilimlarni jonli darsda, aniq bolada, aniq vaziyatda qo‘llay olishda ko‘rinadi. Shu daqiqada metodika quruq qoidalar to‘plamidan haqiqiy pedagogik san’atga aylanadi.

Taklif etilayotgan takomillashtirish modeli to‘rt asosiy bosqichdan iborat. Birinchi bosqich diagnostika bo‘lib, unda bolaning musiqiy eshitishi, ritm hissi, xotirasi, qo‘l tuzilishi va qiziqishi aniqlanadi. Ikkinchi bosqich rejalashtirish bo‘lib, har bir bola uchun individual maqsadlar, repertuar va topshiriqlar belgilanadi. Uchinchi bosqich amaliy ish bo‘lib, unda o‘yin, ko‘rgazmalilik, ansambl, ijodiy topshiriq va texnologiyalar uyg‘un qo‘llanadi. To‘rtinchi bosqich esa tahlil va tuzatish bo‘lib, natijalar mezonlar bo‘yicha baholanib, usullar yangilanadi. Bu bosqichlar bir-biri bilan chambarchas bog‘langan va doimiy aylanma harakatda amal qiladi.

Modelning samaradorligi shundaki, u o‘qituvchini qat’iy shablonga bog‘lab qo‘ymaydi, balki ijodiy erkinlik beradi. Bir bolaga o‘yin usuli ko‘proq yarasa, boshqasiga ko‘rgazmalilik, uchinchisiga esa ansambl ko‘proq naf beradi. O‘qituvchi

(cc) BY

shu farqlarni sezib, usullarni moslashtiradi. Shuningdek, model ota-onalar bilan hamkorlikni ham o‘z ichiga oladi, chunki bolaning muvaffaqiyati sinf xonasi bilan cheklanmaydi. Uyda mashq qilishning to‘g‘ri tashkil etilishi, oilaviy qo‘llab-quvvatlash va ijobiy muhit natijalarni sezilarli darajada mustahkamlaydi.

Kulminatsiya nuqtasida yana bir muhim jihat ochiladi: texnik malaka va badiiy tasavvur ajralmas birlikda rivojlanganda, bola o‘z ijrosidan quvonch topadi. Shunda mashq mashaqqat emas, balki ijodiy jarayon bo‘lib tuyuladi. Bu holat metodikaning asosiy maqsadiga, ya’ni o‘quvchida musiqaga muhabbat va ijrochilikka ichki ehtiyoj uyg‘otishga erishilganini bildiradi. Aynan shu natija keyingi sinflardagi barcha yutuqlar uchun mustahkam zamin yaratadi.

Kulminatsiyaning yana bir ko‘rinishi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ishonchli munosabatning o‘rnatilishidir. Bola o‘qituvchidan qo‘rqmaydi, savol berishdan tortinmaydi, xato qilishdan cho‘chimaydi, chunki xatoni tabiiy o‘sish qismi deb biladi. Bunday muhitda o‘qitish eng yuqori samara beradi. O‘qituvchi esa bolaning har bir kichik yutug‘ini payqab, uni o‘z vaqtida e’tirof etadi va yangi vazifalar bilan rag‘batlantiradi. Bu o‘zaro hurmat va ishonch tizimli metodikaning ham eng qimmatli natijasi, ham eng kuchli omilidir.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, takomillashtirilgan metodikada o‘qigan bolalar nota o‘qishga qo‘rquvsiz yondashadi, musiqiy jumlani eshitib chalishga harakat qiladi, qo‘lini erkin tutadi va sahnada ishonchliroq namoyon bo‘ladi. Ularda mashq qilish odati va mas’uliyat hissi ertaroq shakllanadi. Albatta, bu natijalar har bir bolada turlicha darajada ko‘rinadi, lekin umumiy yo‘nalish ijobiy. Shuning uchun taklif etilayotgan yondashuvni amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Shuni alohida qayd etish joizki, takomillashtirish jarayonining kulminatsiyasi o‘qituvchining o‘zida ham ichki o‘zgarish yasaydi. U har bir bolaga yangi nazar bilan qaray boshlaydi, o‘z usullarini tanqidiy baholaydi va doimiy izlanishga intiladi. Shu tariqa metodika nafaqat o‘quvchini, balki o‘qituvchini ham rivojlantiradi, ta’lim esa ikki tomonlama boyituvchi ijodiy hamkorlikka aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, BMSM birinchi sinf o‘quvchilariga fortepiano ijrochiligini o‘rgatish metodikasini takomillashtirish nazariy jihatdan asoslangan, amaliy jihatdan sinalgan va doimiy yangilanib boruvchi jarayon bo‘lishi kerak. Pedagogik, psixologik, fiziologik va musiqiy qarashlarning uyg‘unligi metodikaning mustahkam poydevorini tashkil etadi. Olti-yetti yoshli bolaning yosh xususiyatlariga tayanish, o‘yin va ko‘rgazmalilikni o‘rinli qo‘llash, individual yondashuv va bosqichma-bosqich o‘qitish tamoyillariga rioya qilish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Amaliy jihatdan qo‘l apparatini tabiiy sozlash, musiqiy eshitish va ritm hissini erta rivojlantirish, nota savodxonligini eshitish tajribasi bilan bog‘lash, ansambl va ijodiy topshiriqlardan foydalanish, mustaqil mashq qilishni o‘rgatish hamda sahna chiqishlariga bosimsiz tayyorlash eng samarali yo‘nalishlar ekani aniqlandi.

(cc) BY

Zamonaviy texnologiyalar, yangilangan repertuar va ota-onalar bilan hamkorlik bu jarayonni yanada boyitadi, ammo o‘qituvchining jonli muloqoti va shaxsiy mahorati o‘rnini hech narsa bosa olmaydi.

Tavsiya sifatida: o‘qituvchilar o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishlari, diagnostikani odat tusiga kiritishlari, repertuarni yangilab borishlari, kasbiy malakalarini oshirishlari maqsadga muvofiq. Metodistlar esa o‘zbek tilida birinchi sinf uchun zamonaviy o‘quv-metodik qo‘llanmalar yaratishi lozim. Eng muhimi, har qanday metodika bolaning shaxsini hurmat qilishi, unda musiqaga muhabbat uyg‘otishi va ijodiy o‘sishiga yo‘l ochishi kerak. Shundagina fortepiano ta’limi haqiqiy ma’naviy boylik manbaiga aylanadi.

Kelgusi tadqiqotlarda bu yo‘nalishni kengaytirish, ya’ni takomillashtirilgan metodikaning natijalarini uzoq muddatli kuzatuvlar orqali o‘rganish, turli viloyatlardagi maktablar tajribasini qiyoslash va raqamli resurslarni musiqa ta’limiga chuqurroq tatbiq etish imkoniyatlarini tadqiq qilish ilmiy jihatdan foydali bo‘ladi. Bu esa respublikamizda fortepiano ta’limining sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Yakuniy fikr shuki, metodika qancha takomillashmasin, uning markazida har doim bola turadi. Uning quvonchi, qiziqishi va ishonchi ta’limning eng ishonchli o‘lchovidir va shu o‘lchov bizni to‘g‘ri yo‘ldan adashtirmaydi. Bu hech qachon o‘zgarmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Комил Буронович Холиков (2026). Схема интегрирования теории и гармонии по сфере изучения нового материала по фортепиано. Science and Education, 7 (3), 262-267.

2. Комил Буронович Холиков (2026). Основные дидактические задачи к укреплению основной темы изучения нового материала по фортепиано. Science and Education, 7 (3), 245-249.

3. Комил Буронович Холиков (2026). Об одной новой задаче тоники для создания модуляции или отклонения. Science and Education, 7 (3), 256-261.

4. Комил Буронович Холиков (2026). Определения тональности через функцию ткани гармонии. Science and Education, 7 (3), 250-255.

5. Komil Buronovich Xolikov (2025). Doira ta’limida davlat ta’lim standartlarini takomillashtirish yo‘nalishlari. Science and Education, 6 (12), 357-361.

6. Komil Buronovich Xolikov (2025). Puflama cholg‘ularni o‘qitishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Science and Education, 6 (12), 339-345.

7. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSMda puflama cholg‘ularni o‘qitishning ilmiy-nazariy konsepsiyasini ishlab chiqish. Science and Education, 6 (12), 385-390.

(cc) BY

8. Komil Buronovich Xolikov (2025). Puflama cholg‘ularni o‘rgatishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. Science and Education, 6 (12), 373-378.

9. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM sharoitida puflama cholg‘ularni o‘qitish jarayonining nazariy modeli. Science and Education, 6 (12), 379-384.

10. Komil Buronovich Xolikov (2025). Doira o‘qituvchilarini malaka oshirish tizimining ilmiy-amaliy asoslari. Science and Education, 6 (12), 367-372.

11. Komil Buronovich Xolikov (2025). Uzluksiz ta’lim tizimida milliy zarbli cholg‘ular o‘qitish metodologiyasi. Science and Education, 6 (12), 351-356.

12. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM o‘quvchilarida puflama cholg‘ularni o‘rgatishning nazariy-pedagogik asoslarini takomillashtirish. Science and Education, 6 (12), 391-396.

13. Komil Buronovich Xolikov (2025). Musiqa kollejlarida zarbli cholg‘ular kafedralarining faoliyatini optimallashtirish. Science and Education, 6 (12), 362-366.

14. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM muassasalarida doira pedagogikasi mutaxassislarini tayyorlash tizimi. Science and Education, 6 (12), 346-350.

15. Комил Буронович Холиков (2025). Сознательное восприятие музыки через позитронноэмиссионная томография мозга и сеть внимания к обучению произведения. Science and Education, 6 (1), 142-147.

16. Комил Буронович Холиков (2024). Распределитель стимулятора рефлекторной дуги ответ на информации полученного от источника аксонов и дендритов. Science and Education, 5 (12), 113-119.

17. Комил Буронович Холиков (2024). Психофизиологияда калий ва натрий ионларининг “бирлик” ҳамда “қарама қарши кураш” қонуни. Science and Education, 5 (12), 81-88.

18. Комил Буронович Холиков (2024). Ионларнинг миқдорий ўзгаришининг сифат ўзгариши реакциясидаги психофизиологик қонуниятлар теоремаси. Science and Education, 5 (12), 89-98.

19. Komil Buronovich Xolikov (2024). Miyelin tizimidagi virus himoyachilari haqida. Science and Education, 5 (12), 17-23.

20. Комил Буронович Холиков (2024). Переживание генератора мозга, вырабатывающий негармонические электрические колебания (импульсы) энергии нейронов. Science and Education, 5 (12), 105-112.

21. Комил Буронович Холиков (2024). Расчет психофизиологии по теории методом фильтрации внимания. Science and Education, 5 (12), 55-61.

22. Комил Буронович Холиков (2024). Интеграция поликомилойидов в области психофизиологии процесс объединения частей в целое. Science and Education, 5 (12), 75-80.

23. Комил Буронович Холиков (2024). Вспомогательные клетки нервной ткани и действия периферических нервов в Шванновском клетке. Science and Education, 5 (12), 99-104.

24. Комил Буронович Холиков (2024). Специальные приёмы обучение изучения обмена калия и натрия в пороге мембраны Шванье. Science and Education, 5 (12), 69-74.

25. Комил Буронович Холиков (2025). Поликомилойиды генератор музыкального воспроизводимости пианиста в психофизиологии. Science and Education, 6 (1), 134-141.

26. Комил Буронович Холиков (2025). Сложная многоголосная музыка и пластичность мозга в смещенном одних структур мозга относительно других. Science and Education, 6 (1), 148-153.

27. Комил Буронович Холиков (2024). Процесс исследования разными методами высшей нервной деятельности. Science and Education, 5 (11), 113-118.

28. Комил Буронович Холиков (2024). Механизмы взаимодействия между психическими и нейронными состояниями. Science and Education, 5 (6), 178-184.

29. Комил Буронович Холиков (2024). Психофизиологическая перестройка нейрона во время изучения музыкального произведения. Science and Education, 5 (6), 123-128.

30. Комил Буронович Холиков (2023). Метод динамических адаптации студентов музыкантов к учебному плану в общеобразовательной школе. Science and Education, 4 (7), 390-395.